

GÖÇ ve EĞİTİM: Cumhuriyet Okullarında Çeçenler*

Migration and Education: Chechens in the Republic Schools

Nurettin BELTEKİN

Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin/TÜRKİYE
nbeltekin@yahoo.com
ORCID No: 0000-0001-6121-2849

Setenay GÜLER

Mardin Artuklu Üniversitesi Mardin/TÜRKİYE
gupse52@hotmail.com
ORCID No: 0000-0001-8473-7234

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.56671/hafizadergisi.1309255

Sayfa: 92-103

Makale Gönderim Tarihi

03/06/2023

Makale Kabul Tarihi

05/07/2023

* Bu çalışmanın verileri Mardin Artuklu Üniversitesinde Nurettin Beltekin danışmanlığında hazırlanan Kızıltepe Çeçenlerin Eğitim Deneyimleri adlı yüksek lisans projesi ödevi çalışmasına dayanmaktadır. Çalışmanın ilk hali 11. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi'nde sunulmuştur.

Öz

Bir Kafkas halkı olan Çeçenler, Kafkas-Rus savaşlarının sona erdiği 1864 tarihinden itibaren zorunlu göçe maruz kalmış ve yaklaşık 3000 Çeçen aile Osmanlı topraklarına göçmüştür. Çeçen ailelerin yerleştirildikleri yerlerden biri de Mardin'in Kızıltepe ilçesidir. Çeçenler diğer tüm göçten etkilenen insanlar gibi kültür, dil ve eğitim gibi birçok alanda zorluklar yaşamışlardır. Buna karşın göçmenlerin entegrasyonunda eğitim önemli bir imkândır. Bu bağlamda çalışmanın amacı Kızıltepeli Çeçenlerin okul deneyimlerinin incelenmesidir. Çalışma kapsamında Çeçen çocukların okul algıları, bilgiyi anlamlandırma süreçleri, anadil ve eğitim dili farklılığının sonuçları, diğer Kızıltepeli öğrencilerden farklı kültürel özelliklere sahip olmaları gibi değişkenler açısından deneyimleri çözümlenmeye çalışılmıştır. Nitel bir yaklaşıma sahip olan çalışmanın verileri literatür taraması ve görüşme tekniği ile toplanmıştır. Elde edilen veriler çalışmanın amacı bağlamında tematik olarak çözümlenmiştir. Çalışmada Çeçenlerin okul ve bilgi ile ilişkilerinde sorunlar yaşamadığı buna karşın dil, kültür konularında zorluklar yaşadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Çeçenler, Eğitim Deneyimleri, Uyum.

Abstract

Chechens, a Caucasian people, have been subjected to forced migration since the end of the Caucasian-Russian wars in 1864 and about 3000 Chechen families migrated to Ottoman lands. One of the places where Chechen families were settled is the Kızıltepe district of Mardin. Chechens, like all other people affected by immigration, experienced difficulties in many areas such as culture, language and education. On the other hand, education is an important opportunity for the integration of immigrants. In this context, the purpose of the study is to examine the school experiences of Chechens from Kızıltepe. Within the scope of the study, the experiences of Chechen children were tried to be analyzed in terms of variables such as school perceptions, processes of making sense of information, the results of the difference in mother tongue and education language, and having different cultural characteristics from other Kızıltepe students. The data of the study, which has a qualitative approach, were collected by literature review and interview technique. The data obtained were analyzed thematically in the context of the purpose of the study. In the study, it was determined that Chechens did not have problems in their relations to school and knowledge, but they had difficulties in language and culture.

Keywords: Migration, Chechens, Educational Experiences, Integration.

Giriş

Göç, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik boyutlarıyla toplumsal dokuyu değiştiren yer değiştirme hareketi olarak (Yalçın, 2004), Göç Terimleri Sözlüğüne (2009) göre ise "uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde yer değiştirmektir. Süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleridir. Buna, mülteciler, yerinden edilmiş kişiler, yerinden çıkarılmış kişiler ve ekonomik göçmenler dâhildir." şeklinde tanımlanmaktadır. Büyük kitleleri yerinden kaldıran göç nedenleri arasında savaşlar, baskılar (dini, etnik vd.), işgaller, ülke sınırlarının değişmesi gibi toplumu etkileyen etmenler sayılabilir. Göç, insanların yaşadığı doğal ve sosyal çevreden zorunlu ya da isteyerek hareket etmesi olarak iç ve dış göç şeklinde gerçekleşebilmektedir. İç göç, bir ülke içinde köy, kasaba, şehir gibi bir yerden başka bir yere yerleşmek amacıyla nüfusun hareket etmesidir ki bu hareketlerde göçülen yer kısmen de olsa tanıdaktır. Göçmenlerin daha derinden etkilendiği dış göç ise vatanın taşınmadığı, dil, kültür, inanç, gıda, barınma gibi unsurlar açısından yabancıdır. Dış göçle birlikte yabancıların yerleşmesi süreci için uzun bir toplumsal zamana ihtiyaç olduğundan göçmenler zorlu bir entegrasyon süreci ile karşı karşıya kalırlar. Özellikle uyum problemleri, konut sorunları, aile sorunları, din, ahlak ve etik sorunlar, bireysel özelliklerden kaynaklanan sorunlar ve eğitim sorunları sıralanabilir.

Göçmenlerin entegrasyonu sorunu çok önemli güçlükler içerdiğinden önemli bir çalışma

alanıdır. Çünkü göç, yüzyıllardır insanların sadece yaşadıkları topraklardan ayrılışları değil, gittikleri topraklardaki uyum, dil ve eğitim gibi sorunlarını da beraberinde getiren karmaşık bir olgudur. Bu olgu bilim insanları açısından da önemli bir çalışma alanıdır. Sosyal bilimler alanında göç ile ilgili çok sayıda çalışma yapılmış ve önemli bir literatür gelişmiştir (Bimay, 2020; Eser, 2019; Günel-Yılmaz ve Ertürk, 2017). Göçmenlerin entegrasyonunda çok kültürlülükten asimilasyona uzanan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu çerçevede entegrasyon, devletlerin göçmen politikaları ve göçmenlerin talepleri ile şekillenmektedir. Avrupa'da özellikle Fransa gibi ulus devletler asimilasyonist bir politika takip ederken İskandinav devletleri ise çokkültürlülük temelinde göçmen entegrasyonu yapmaktadır (Erat, 2018). Asimilasyonist politikalar çoğu zaman devletler ve göçmenler arasında gerilimlere neden olmaktadır. Sözelimi Fransa'da özellikle Mağribliler iktidarın söz konusu politikalarına karşı geliştirdikleri legal ya illegal stratejilerle karşı durmaya ve taleplerini kabul ettirmeye çalışmaktadır (Danış, 2021). Çokkültürlülük temelinde geliştirilen entegrasyon politikalarının daha süreci kolaylaştırdığı, sağlıklı sonuçlar doğurduğu ve göçmenlerin uyum sürelerini kısalttığı bilinmektedir (Kymlicka, 2012).

Göçmenler içinde yaşanan sorunlardan en fazla etkilenen grup çocuklardır. Bu sorunlar ile baş edilmesinde eğitimin önemli bir rolü vardır. Nitekim uluslararası hukuk belgeleri bütün insanlar gibi göçmenlerin de eğitim hakkından yararlanması için düzenlemeler yapmışlardır. Eğitimin bir hak olmasının yansıra göçten kaynaklanan travmaların iyileştirilmesi için de önemli imkandır (UNICEF, 2016). Sözelimi göçmenlerin formal eğitim yoluyla edindiği bilgi ve beceriler ekonomik geliri arttırmanın yanı sıra, yeni yerleştiği ülkede, ülkeye uyumunu kolaylaştırmakta ve karşılaşılabileceği riskleri azaltabilmektedir (Stark ve Bloom, 1985 akt. Ereş, 2015). Okula uyumu artan göçmen çocukların topluma da uyumunun arttığı söylenebilir. Fakat bu her zaman mümkün olamamakta geldikleri ülkede hemen hemen her bakımdan göçmen çocuklar dezavantajlı duruma düşmektedirler. Göçmen çocuklar, okula uyum konusunda, akran ilişkilerinde, dil sorunlarında ve kabul aşamasında da birçok problemle karşı karşıyadır.

Göçmen çocukların eğitimine yönelik yapılan araştırmalarda, göçmen çocuğun okul başarısını etkileyen faktörlerde kamu göçmen politikaları ve eğitim politikaları üzerine odaklanılmaktadır. Eğitim politikalarının yetersizliği sonucu göçmen çocukların okulda eşitsiz koşullarla mücadele etme, öğretmen, okul çevresine yönelik beklentilerinin karşılanamaması ve dil yetersizliğinin başarıyı önemli ölçüde etkilediği bu çalışmalarla belirlenmiştir (Heckmann, 2008). OECD'nin (2012) araştırmasına göre çocuklar yeni bir dil öğrenme, ev sahibi ülkenin sosyal ve kültürel yapısına uyum sağlama konularında zorlandıklarından aldıkları eğitim de nitelikli olamamaktadır. Çocukların baş etmeleri gereken tek şey göç değil, göçün getirdiği çok sayıda problemdir. Göçmen çocuklarda istenmeyen davranışlar, uyum sorunları, kendini ifade etme becerisinde yetersizlikler, yardım istemede ve verilen yönergeleri almada güçlükler gözlemlenir. Bu problemler ne kadar uyum problemi olarak görülse de uyum probleminin yanında gelişimsel bir işleve de sahiptir.

Göç eden ve göçün olumsuzluklarından etkilenen topluluklardan biri de Evliya Çelebi'nin; "Bu diyarda yalan, gıybet, mesavi, suizan, kibir, buğz ve atalet yoktur." diyerek ahlakını tasvir ettiği Çeçenlerdir (Kurban ve diğerleri, 2022). Çeçenlerin, Kafkasya'da Şeyh Şamil komutasında Ruslara karşı gösterdikleri direniş dolayısı ile Müslüman kamuoyunda oldukça olumlu bir çağrışımı vardır. Çeçenlerin kim olduğu konusu araştırma konusu edilmiş ve Türkçe'de hatırı sayılı bir literatür oluşmuştur (Akçora, 1996; Baj, 2000; Çorlu, 1994; Kaf Der, 1999; Mansur, 1995; Yıldır, 2002). Buna göre "Çeçen" adı, ilk kez Ruslar tarafından 1732 yılında Kafkasya'daki topluluklar için kullanılmıştır. Grozni yakınında bir köye Rusların vermiş olduğu "Çeçen" adı daha sonra bu

bölgede yaşayanlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Etnik olarak Çeçenler, dil ve kültür bakımından yakın akraba oldukları İnguşlar gibi, M.Ö. 6.- 5. yüzyıllarda Ön Asya'dan Kafkasya'ya geldikleri ve kökenlerinin "Nakh" halkına dayandığı kabul edilmektedir. Kendilerine "Nokhçi veya Nokhço" ve "Galgay" adını veren Çeçenler ve İnguşlar, ortak üst kimlik olarak da "Vaynakh" adını kullanmaktadır. Çeçenler üç ana kola ayrılırlar. Bunlar Çeçen, İnguş ve Tuş'tur. Bütün kolların ortak adı Vaynakh'tır (Kaya, 2011; Kurban ve diğerleri, 2022). Bununla birlikte Çeçenler, Türkiye'de daha çok Çerkez üst başlığı altında toplanan Kafkasya halklarından farklı özellikleri dolayısı ile ayrışırlar. Çeçenlerin, Çerkesler'e göre farklı geleneklerinin olması, Şafii olmaları ve dini kimliklerini önde tutma eğilimi bu ayrışmayı büyük ölçüde açıklamaktadır (Kaya, 2011).

Yüzyıllardır istilalara uğrayan Kuzey Kafkasya'da varlığını korumuş olan Çeçen halkı, özellikle de Kafkas-Rus savaşları sırasında gösterdikleri mücadelelerle tanınmıştır (Ersoy ve Kamacı, 1994: 133). Yelbaşı ve Akman'ın Çeçenlerin 1860'ların ortaları ile 1900'ler arasında Osmanlı İmparatorluğu'na kitlesel göçünü analiz ettiği araştırmasına göre Rusya'nın Kuzey Kafkasya'ya yayılması, demografisi, yönetimi ve siyaseti de dahil olmak üzere Karadeniz'i çevreleyen tüm bölgeyi dönüştürmüştür. Bu genişleme birkaç aşamada gerçekleşmiştir. İlki, Rus askeri personelinin artan varlığı, bölgeyi terk eden birkaç Kuzey Kafkas grubunun büyük bir kitlesel göçüyle sonuçlanmıştır. İkinci ise, Rus ordusunun kontrolü tamamen ele geçirmek için yaptığı katliamlar nedeniyle bu grupların göçü hızlanmıştır. Pek çok Kuzey Kafkasyalı Osmanlı topraklarına sürgüne gönderilmiş, yaya olarak ya da Karadeniz'i geçerek toplu göçler gerçekleştirmişlerdir (Yelbaşı ve Akman, 2022). Kutlu (2005), Çeçenlerin yaşadığı süreci şöyle özetlemektedir; özellikle 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması bile Kırım'ın ihlaliyle Kafkasya'da güç kazanmış olan Ruslar ve bölgeyi Ruslaştırma politikalarına hız vermiştir. Ruslar bölgeyi Ruslaştırmak için, bölgeye hakim dini değiştirmek, yüzölçümü olarak genişlemenin yanında ekonomik olarak da güçlenmektir. Bu durum Kafkas halkının Ruslara direnmesiyle Kafkas dağlarında Rus-Kafkas mücadelesinin başlamasına sebep olmuştur. Kafkas halklarının bölgede nüfus olarak fazlalığı ve bağımsızlık idealleri direnişin başlamasının arkasında yatan faktörler olarak sayılmaktadır. Rus politikalarına direnen yerli Kafkas halkları, Ruslar tarafından katliam ve sürgüne maruz bırakılmışlardır. Rusların Kafkas halkına uyguladığı politika "böl ve yönet" politikasıdır. Bu politika karşısında birbirlerine daha da bağlanan Çeçen halkı yoğun baskı ve zulme rağmen hiçbir zaman Ruslara boyun eğmemişlerdir. Savaşın büyümesi, sürdürülemez boyutlara ulaşmasını ve bu durumun neden olduğu problemlerle başa çıkamamasından dolayı Çeçenler zorunlu olarak Osmanlı topraklarına göçü kabul etmiştir. Çeçenler, Rusların Kafkasya'da uyguladığı bu baskıcı politika nedeniyle bilinen ilk göçü 1860 yılında, daha sonrasında artan Rus baskıları nedeniyle 1906 yılına kadar zaman zaman kitlesel boyutlara ulaşacak şekilde göçlerini gerçekleştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti de imparatorluk içinde genel olarak Müslüman halkın nüfusunu arttırmak, yönetimin otoritesini sağlamak ve bölgedeki arazileri tarıma açarak ekonomiyi canlandırmayı amaçlayan bir iskân politikası dahilinde göçmenleri yerleştirmiştir. Bu politika çerçevesinde Osmanlı topraklarına iskân edilmek üzere yaklaşık 3000 Çeçen aile yerleştirilmiştir. Söz konusu aileler Osmanlı topraklarında Adana, Ceyhan (Merkez Sağkaya); Balıkesir, Bandırma (Merkez); Eskişehir, Merkez; Giresun, Şebinkarahisar; Maraş (Göksun), Sivas, Kangal, Şarkışla, Suşehri; Yozgat, Akdağmadeni, Sorgun Kars, Sarıkamış (Merkez); Kayseri; Pınarbaşı (Merkez); Kahramanmaraş, Elbistan, Göksun; Konya, Beyşehir; Muş, Merkez, Varto; ve Mardin (Kızıltepe); dışında bugün Türkiye sınırlarında olmayan Suriye ve Ürdün'e yerleştirilmişlerdir. Çoğu Türkiye'de olmak üzere dünyanın 40'a yakın ülkesinde Kafkas kökenli insanlar yaşamaktadır (Sever, 1999: 33, 107). Türkiye'de yaşayan Çeçenlerin sayısının yaklaşık olarak yüz bin olduğu

tahmin edilmektedir.

Çeçenlerin bölgeye yerleştirilmeleri bir iskân politikası kapsamına alındığı için istenmeyen ya da kabul edilmeyen göçmen statüsünde olmamışlardır. Aksine bölgede Osmanlı-Türk modernleşmesi bağlamında Müslüman nüfusu arttırarak imparatorluğun konsolidasyonunu sağlamak ve idari merkezileştirmeyi gerçekleştirmek gibi bir amaca hizmet etmeleri beklenildiğinden makbul göçmenlerdir. Buna karşın Çeçenlerin Kızıltepe'ye yerleşme sürecinin sorunsuz olduğu söylenemez. Çeçenler yaşadıklarını temsilen anlatılan bir hikâye, sürecin tüm göçmenler gibi onlar için de biraz zorlu geçtiğini göstermektedir: Çeçenler kabile olarak Kızıltepe ovasında indiklerinde hava oldukça sıcaktır. Kabile serinlemek için yol üstündeki köylerden birinden ayran ister. Ayranın Kürtçesini bilmedikleri için Çeçence ayran anlamına gelen “şer” sözcüğü ile ayranlarını isterler. Kürtçede “şer” savaş anlamına gelir ki yaşanan bu iletişim kazası neredeyse küçük bir savaşa neden olur.

Çeçenlik Kafkasya da uzun bir zaman diliminde ve özgün bir mekânda şekillenmiştir. Çeçence Kafkasya'daki yerleşim yerinin özgün dil ekolojisi içinde gelişmiş ve varlığını sürdürebilmiştir. Kızıltepe'de ise Kürtçe, Arapça, Süryanice ve Türkçe'den oluşan yeni bir dil ekolojisi içinde yeniden yaşamını kurmak durumunda kalmıştır. Dil yaşaması bu yeni dil habitatına uyum sağlamak ile mümkün olabilmektedir. Nitekim bu konuda ilk kuşakların çok zorlanmadıkları çünkü Kızıltepe'de Çeçenlerin yaşadığı mahallede Çeçence konuşabilmişlerdir. İlk kuşakların Kafkasya mirasının canlı ve güçlü olması bu konuda önemli olduğu söylenebilir. Ayrıca zaman içinde artan Çeçen hane sayısı ve nüfus Çeçenlik için bir imkân oluşturmuştur. Fakat sonra eğitim ve ekonomik nedenlerden dolayı artan göçler nedeniyle azalan Çeçen nüfusu sonraki kuşaklara Çeçenlik mirasının aktarımını zorlaştırmıştır. Özellikle Cumhuriyet ile birlikte başlayan kurgusal bir Türklük merkezli yeni yurttaş inşası tüm etnisiteler gibi onları da zorlamıştır. Çeçenliği taşıyan önemli unsurlardan olan Çeçencenin kuşaklararası aktarımının azalması ile birlikte etnisite de zayıflamıştır. Nitekim Susar (2021)'ın yaptığı araştırmada da Çeçenlerin özellikle genç kuşakta yaşanan dil kaybının –öğrenilmemesinin, öğretilmemesinin- kültürün kaybına da neden olduğu saptanmıştır. Benzer bir dil kaybının Kızıltepelili Çeçenlerde de yaşandığı çalışmanın katılımcılarından da anlaşılmaktadır.

Çeçenler Kızıltepe ile Müslümanlık, Nakşilik, Şafilik gibi birçok açıdan ortak özelliklere sahiptir. Bu onların *Kızıltepelileşmesine* yardım etmiş olabilir. Buna karşın geldikleri bölgeden coğrafya, dil ve kültür gibi özellikler itibari ile çok farklı olan bu bölgede yerleşince bütün göçmenlerin yaşadığı benzer problemler de yaşamışlardır. 1900'lerin başında Kızıltepe'ye yerleşen Çeçenler dil ve entegrasyon konularında da zorluklar yaşamışlardır. Buna ilaveten 1937'de Kızıltepe'de ilk okul açılmış ve bu tarihten sonra da Çeçenler okullara gitmeye başlamış ve Cumhuriyetin yurttaş inşası projesi ile okulda karşılaşmışlardır. Bu çalışmada Çeçenlerin bu karşılaşma sürecinde okul ile ilişkileri araştırılmış, Kızıltepelili Çeçenler'in eğitim deneyimleri çözümlenmeye çalışılmıştır.

1. Araştırmanın Yöntemi

Göç disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması gereken çok boyutlu ve karmaşık bir konudur. Karmaşıklığın arkasındaki gerçekliği göstermek için alanda görüşmeler yapılmış ve birincil kaynaklar kullanılmaya özen gösterilmiştir. Bu araştırmanın doğasına uygun bir şekilde nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik yöntem (Polatcan ve Kılınç, 2018) tercih edilmiştir. Gerçeklik, deneyimleyenlerin görüşleri yoluyla tanımlanmaya çalışılmıştır. Sosyal bilimlerde nicel

araştırmaların sınırlılıklarını gidermek için yaygın bir şekilde nitel araştırmalar tercih edilmektedir. Çünkü sayılar araştırma nesnesinin büyüklüğü konusunda tanımlayıcı olabilir fakat niteliği ve arkaplanı konusunda araştırmacıya bir şeyler söyleyemez (Ergün, 2005). Fenomenolojik araştırmalar araştırma nesnelerini kendi deneyimleri üzerinde düşündürmekte ve anlamlandırmalarına sağlayarak özneleştirmektedir (Beltekin, 2014). Nitekim bu çalışmada da katılımcılara herhangi bir müdahalede bulunulmamış ve kendi özgür ifadeleriyle görüşme sorularını yanıtlayarak eğitim deneyimlerini paylaşmaları için uygun ortam oluşmasına özen gösterilmiştir. Görüşme öncesinde katılımcılar görüşmenin amacı ve yöntemi konusunda bilgilendirilmiştir. Katılımcılara her bir eğitim deneyimini ifade edebilmelerine olanak sağlayacak farklı sorular yöneltilmiş, görüşmeler sohbet havasında ve çoğunlukla ev ortamında gerçekleştirilerek sembolik şiddet (Weininger, 2002) ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın çalışma grubunu Mardin'in Kızıltepe ilçesinde eğitim görmüş, okulu farklı dönemlerde deneyimlemiş, çeşitli yaş ve mesleklerden 20 Çeçen'den oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örneklem ve kartopu örneklem teknikleri kullanılarak belirlenmiştir. Öncelikle ulaşılan Kızıltepeli Çeçen bir ailenin eğitim deneyimleri alınmış, daha sonra ailedeki büyüklerin yönlendirmesiyle diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Çalışma grubu 1950-2000 yılları arasında doğan hayatının herhangi bir zamanında Kızıltepe'de eğitim almış Çeçen oluşmaktadır.

Çalışma grubunun kodlanmasında yazı ve rakam kullanılmıştır. Örneğin, E72 ile gösterilen kodun sayı kısmı katılımcının yaşını göstermekte, harfle gösterilen "E" kısım ise görüşülenin cinsiyetini belirtmektedir. Buna göre E72, 72 yaşında bir erkektir. Katılımcıların 11'i kadın ve 9'u erkektir. Grup mesleki olarak öğrenci, öğretmen, polis memuru, devlet memuru, grafik tasarımcı, mağaza müdürü, doktor, esnaf ve farklı alanlardan emekli kişilerden oluşmaktadır. Bu meslek grupları çalışma grubunun heterojen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Katılımcıların çoğu çalışma, eğitim ve evlilik gibi sebeplerle araştırmanın yapıldığı zamanda Kızıltepe'de ikamet etmemekteydi.

Bu çalışmanın verileri literatür taraması ve görüşme tekniği ile toplanmıştır. Literatür taramasında çalışma grubunu oluşturan Çeçenlerin etnik kültürel özelliklerini, eğitim deneyimlerini ve göç olgusunu konu alan makaleler, kitaplar ve dergiler taranmıştır. Alan taraması ve uzman görüşleri alınarak yarı yapılandırılmış bir görüşme formu geliştirilmiştir. Görüşme formu iki bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde katılımcılara yöneltilen kişisel bilgilerle ilgili sorular (yaş, cinsiyet, meslek, mezun oldukları okullar), ikinci bölümde ise kişilerin okul ve bilgi algıları ile eğitim deneyimlerine ilişkin sorular yer almaktadır. Elde edilen veriler çalışmanın amacı bağlamında yorumlanarak tematik olarak kategorize edilmiştir.

2. Çeçenlerin Okul Deneyimleri

Cumhuriyetçi toplum ütopyası farklılıklardan arındırılmış bir tasarımdır. Doğal olarak eğitim de bu anlayışın bir izdüşümüdür. Çeçenler Kızıltepe'deki diğer etnisitelerden ayrılmakla birlikte göçün travmatik yükünü taşımaları ve Çeçenlik kimliği onların görünürliğini arttırmaktadır. Farklı olmanın Cumhuriyetçi okulda bir gerilim nedeni olduğu bilinmektedir. Ayrıca okuldaki bütün görünür farklılıklar rahatsız edicidir. Nitekim yapılan araştırmalarda bu konudaki deneyimlerinin çoğunun travmatik olduğu görülmüştür (Beltekin, 2016; Şahin Fırat, 2010). Özellikle çocuk yaşta maruz kalınan ötekilik halleri birçok çocuğun baş etme gücünü aşmaktadır. Buna karşın toplulukların sahip olduğu bazı imkânlar sorunu hafifletmektedir ve travmayı önlemektedir. Ayrıca öğrencilerin sahip olduğu imkân ve kısıtların farklılığı deneyimleri

de farklılaştırabilmektedir.

Çeçenlerin söz konusu çerçevede gerçekleşen deneyimleri görüşmeden elde edilen cevaplara göre üç tema altında toplanmıştır: Kızıltepeli Çeçenlerin okul algıları ve bilgiyi anlamlandırma süreçleri, anadili ve eğitim dili farklılığının getirdiği sonuçlar, Kızıltepeli diğer öğrencilerden farklı kültürel özelliklere sahip olmalarının sonuçları.

a) Kızıltepeli Çeçenlerin Okul Algıları ve Bilgiyi Anlamlandırma Süreçleri

Çocuklar okula başlama sürecinde bilinmezlikten kaynaklı korku, endişe gibi duygulara kapılıp okulu bu şekilde kodlayabilirler. Göçmen çocukların bu endişelerle daha fazla karşılaşmalarının sebebi hem her çocukta görülen yalnız kalma korkusu, okula ilişkin bilgisizliğinden kaynaklanan huzursuzluğun yanında bilmedikleri bir dilin dünyasında yaşadıkları yabancılaşmadır. Bu sebeplerden ötürü Kızıltepeli Çeçenler'e okul algılarını anlamaya yönelik "Okula gitmeden önce okul hakkında ne düşünüyordunuz?" sorusu yönelmiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplardan okul onlar için olumlu anlamlar çağrıştırmaktadır. Çünkü çok kardeşli aile yapısına sahip olan Çeçen ailelerinde büyüyen çocuklar ablalarından, ağabeylerinden ve güçlü akrabalık bağlarından dolayı kuzenlerinden yani çevrelerinden okula gidenleri gördükleri için okula gitmeyi sabırsızlıkla beklemişlerdir. Dolayısıyla genelde okula gitmeden önceki okula ilişkin heyecan ve mutluluk duymaktadırlar.

"Okul ile ilk karşılaşmanız nasıl oldu?" sorusuna ise genelde şimdiki gibi bir okula uyum sürecin yaşanmadığını belirtmişlerdir. K41 "Öyle şimdiki gibi değildi bizim okula başlama serüvenimiz. Okulun ilk günü 4.sınıfta olan ablama emanet edilip gönderildim okula. Tedirgindim tabii ki yalnızdım çünkü." sözleriyle ifade etmiştir. Göçmen bir aileden gelmenin yaşattığı uyum sorununu da E65 "İlk günler çok zor geçti, sınıf 65 kişilikti ve bizim ev kültürümüzden farklı olarak yetişmiş Kürt ve Arap ailelerin çocuklarıyla bir arada olmak uyum sorunu yaşattı." sözleriyle ifade etmiştir. Kızıltepeli Çeçenler okulu bir oyun yeri olarak görmeleri okulun yabancı imgesi zayıflamıştır. Sözelimi K31 mahalle çocuklarıyla oyunlar oynayıp eğlendikleri, Türkçe konuştukları tek alan olarak gördüğünü ifade etmiştir. K31 ifadelerinden anlaşılacağı üzere o dönemde Çeçen ailelerin evlerinde anadilleri olan Çeçence, sokakta Kürtçe, Arapça ve okulda eğitim dili olarak Türkçe kullanıldığı görülmüştür. Bu durum, çocukların okulda, evde, sokakta farklı dillerle konuştuklarını hatta bazı katılımcıların nerede hangi dili kullanacaklarını unuttuklarını ifade etmişlerdir.

Okulun fiziki yapısı öğrenciler tarafından nasıl algılandığı sorusuna, K22 "Okul 3 katlı betonarme bir yapıya sahipti, büyük bir okul bahçesi, bahçede bulunan bir kantin ve birkaç musluktan ibaretti. Isınma soba ile sağlanmaktaydı" demiştir. Okulun bu şekilde tasviri öğrencilerin okula ilişkin olumsuz bir algısı olmadığını göstermekte, biraz da basit görülmektedir. Öğrenci okul bahçesine girdiği andan itibaren gittiği okulun atmosferini hisseder ve okul duvarlarındaki afişler, resimler, tablolar vb. materyallerin etkisi altında kalır. Bu da çocuğun okula uyumunu ve bakış açısını olumlu ya da olumsuz yönde etkilemektedir. Okulun fiziki yapısının kimlik oluşturmaya için dizayn edildiği hatırlandığında (Akto, Beltekin ve Şengül, 2021) Çeçen öğrenciler büyük bahçesi olan okullarını daha çok bir oyun alanı gibi düşünmelerine yardım etmiş olabilir.

Öğrencilerin ve ailelerin okula ilişkin amaç ve beklentileri okulu daha çok araştırdıkları görülmektedir. Kızıltepeli Çeçenlerin bu tutumu onları özneleştirmektedir. Diğer bir ifade ile belli amaç ve misyonlar için açılan okulun anlam ve değerini kendileri için yeniden belirlemektedirler.

Çeçenlerin çoğu okula okuma yazmayı öğrenebilmek için gittikleri yönünde amaçlarını ifade etmişlerdir. Bunun yansısı *iyi bir birey olmak, büyüyüp para kazanmak cevabı* olsa da K65, "Toplumda bir yer edinebilmek için meslek sahibi olmamız gerekiyordu. Bu nedenle ailem de ben de okula büyük anlamlar yüklemiştik. Bizim dönemimizdeki kız çocukları ya okula gidip kendini kurtaracaktı ya da evlenecekti. Bu sebeple okul bizim için çok önemliydi." sözleriyle belirtmiştir. Çeçen kızlar toplumsal statülerini yükseltmek ve kadınlara yönelik geleneksel statünün dışına çıkmak için okulu bir imkân olarak gördükleri için okulla ilişkilerini bu çerçevede geliştirmiştir.

Çeçenlerin okul ortamı ve iklimine ilişkin algıları oldukça olumludur. Kuskusuz bunun en önemli nedeni sınıfta Çeçen öğrencilerin varlığı idi. Nitekim katılımcıların çoğu bu yönde cevaplar vermişlerdir. Çeçenlerin yeterli sayısal varlığı okulu yabancı bir yer olmaktan çıkarmıştır. Ayrıca öğretmen ve arkadaşlara ilişkin olumlu anlatımlar da okulun ortam ve iklimini olumlu olmasının diğer nedenlerini de göstermektedir: E65, "Okul ortamı; sınıflar çok kalabalıktı, akraba çocuklarıyla aynı okuldaydık, bu nedenle pek yabancılık çekmedim. Klasik eğitim hakimdi." şeklinde cevap verirken, K32 "Okul ortamım çok güzeldi, öğretmenlerim ve arkadaşlarım çok iyiydi " demiştir. Buradan E65 ise kişinin akrabalarıyla bir arada eğitim almaktan memnun olduğunu ve bu yüzden okul ortamına kolay uyum sağlayabildiğini; 32K ise okul ortamını ve arkadaşlarını sevdiğini buna bağlı olarak da uyum konusunda bir problem yaşamadığı görülmektedir.

Çeçen öğrenciler okulun Cumhuriyetçi misyonuna bağımsız bir şekilde okul ve bilgi ile ilişki kurmuşlardır. Sözelimi öğrenci olmanın zorunlu bir sonucu olarak dersleri öğrendiklerini, bilgiyi sorgulamadıkları (E70) anlaşılmaktadır. Bu tavır aslında okulu araçlaştırma ile yakından ilişkilidir. Buna karşın üniversite öğrencisi olan diğer bir Çeçen ise eğitimi bir değer olarak görmektedir: K22 "eğitim hayat boyu devam eden okuldan bağımsız bir olgudur bence. Bu yüzden var olduğun sürece eğitime önem vereceğim" demektedir. Bu yaklaşımın Çeçen ailelerinin eğitim yükledikleri anlam ve değer ile ilgili olduğu ve çocuklarını bu bakış açısıyla büyüttüklerini göstermektedir.

b) Anadili ve Eğitim Dilinin Farklılığı

Toplumlar kendilerini dil, kültür, din gibi paralel dünyalarda inşa ederler. Dil toplumun simgesel inşalarından biridir. Bu nedenle dil toplumlar için bir yaşam alanıdır. Anadil de topluma özgüdür. Vaynah, yaygın ve bilinen adıyla Çeçen dili, yapı bakımından bükümlü bir ve aynı zamanda çekim halleri bakımından da zengin bir dildir. Çeçen alfabesi Türkçe'de bulunmayan birçok harfi içerir ve 49 harften oluşur. Türkiye Çeçenler'i arasında konuşulan dil Çeçen ve İnguş şivelerinin karışımıdır (Kurban vd., 2022). Daha çok orta yaş grubunda hala aile içinde konuşulmaya devam edilmektedir. Çeçen toplumu göç ettikleri yıllardan günümüze kadar kendi dillerini konuşan; dili öğretmeye, kuşaktan kuşağa aktarılmasına önem gösteren bir topluluktur. Göç edilen ilk yıllarda hiç Türkçe bilmezken entegrasyon ile birlikte çift dilli bir toplum yapısına geçilmiştir. Yine de evde konuşulan dil ile okuldaki dil birbirinden çok farklıdır ve çocuklar bu aşamada zorluklarla karşı karşıyadırlar. Çevrede Kürtçe ve Arapça, evde Çeçence konuşulmakta, okulda ise Türkçe öğretilmektedir. Bu durumun çocuklar üzerindeki etkisi uyum problemleri, kendini ifade etmede güçlük ve anlaşılmadığını hissetme gibi olumsuz duygular olarak ortaya çıkmaktadır. Bu görüşleri destekleyen E70 "Bizden önceki nesil Türkçeyi hiç bilmediklerinden çok zorlandılar. Okumayı öğrenemeyip okulu bırakanlar bile oldu ama bizim dönemimizde artık sokaktaki çocuklar da Türkçeyi öğrenip konuştuğundan biz de hızlıca öğrenmiş, 2.-3. sınıfa geldiğimizde artık tam olarak biliyor haldeydik." cümleleriyle ifade etmiştir. Anadil ve eğitim dili farklılığının sonuçlarını saptamak için "Siz ve arkadaşlarınızın eğitim dilini biliyor muydunuz? Bilmeyenler neler yaşadılar?" soruları sorulmuştur. Katılımcıların nerdeyse tümü eğitim dilini bildiklerini ama bilmeyen

arkadaşlarının çok zorlandığını ifade etmiştir. Buradan yola çıkarak Kızıltepeli Çeçenler'in yaşadıkları bölgede Kürtçe, Arapça ve az da olsa Türkçe konuşulması, eğitim dilinin Türkçe olması hane içerisinde Çeçence konuşmayı neredeyse yok denecek kadar azaltmıştır. Bu durum Çeçenlerin kültürel olarak asimilasyonuna ve dilini kaybetmesine neden olmuştur. Günümüzde de Çeçen dilini konuşanların sayısı hızla azalmaktadır. Çalışmadan alınan verilere göre, 60-70 yaşlarında olan Çeçenler Türkçeyi sokaktan ve okuldan öğrenirken 20-30 yaş aralığındaki kuşağın Türkçeyi zaten bildikleri saptanmıştır. Katılımcılardan K31 ve K32'nin kişisel bilgileri artan okul süresi ile birlikte dil kaybının arttığını göstermektedir. Ailelerinde Çeçence konuşulmasına rağmen üniversite mezunu olan her iki Çeçen de dillerini konuşamamakta ya da çok iyi konuşamamaktadır.

c) Farklı Kültürel Özelliklere Sahip Olmak

Kafkas halklarından biri olan Çeçenler, Kafkasya'da yaşayan halklara benzer olsa da Çeçen kültürünü diğer Kafkas halklarından (Oset, Çerkes, Abhaz vb.) ayıran özellikler bulunmaktadır. Bu özelliklerden biri Çeçenlerde sosyal sınıf/tabaka ayrımının olmamasıdır. Çeçen tarihçilerinden Kutlu (2005) bu durumu şöyle ifade ediyor:

Bizim bey, efendi, asil, köle gibi kavramlarımız ve toplum hayatlarımız olmamıştır. Çeçen toplumunda herkes bir beydir, herkes her şeyiyle eşittir. Hatta bu dilde bile kendini gösterir. Bir Çeçen bir diğer Çeçeni evine davet ederken, mülkiyeti kendisine ait olan bir şeyden bahsederken "vay" sözcüğünü kullanır. Bu kelime kendimize, size, bize, hepimize ait olan demektir.

Katılımcılar ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgilere göre Çeçenlerin gelenek ve görenekleri sevgi ve saygı gibi etnik ifade biçimlerine sahip iki ana tema etrafında şekillenmiştir. Birinci derecede akrabalarına kardeş gözüyle bakan bu toplulukta akraba evliliği ayıplanmıştır. Aile bağlarına ve büyüklere saygı göstermeye oldukça önem vermişlerdir. Aile bağlarının, akrabalık bağlarının güçlenmesi için tarihleri boyunca pondar (el mızıkası) eşliğinde sinkeram (küçük eğlence), doka lovzar (büyük eğlence) düzenleyerek toplumun kaynaşmasını sağlamış ve buna önem vermişlerdir. Çocuklarını her zaman öğütlerle büyütmüş; kültürü her şeyin önünde tutarak sofrayı yeme, içme dışında bir eğitim merkezi olarak görmüşlerdir.

Bu anlayışla büyüyen çocuklar okulda öğretmenine çok saygı duymuş, okul arkadaşlarına da bağlılık gösterip iyi ilişkiler kurmuşlardır. Öğrenmenin öneminin aşılandığı bu ailelerde okula bağlılık olağandır. Günümüze kadar gelen bu öğrenme aşkıyla imkânı olan Çeçenlerin hemen hemen hepsi çocuklarını okutmuş ve bu yönde teşvik etmiştir. Örneğin bugün Çeçenlerin en yoğun yaşadığı Çardak (Kahramanmaraş/Göksun) kasabasında okuma oranı yüzde yüze ulaşmıştır. Kültürüne bağlı olan bu topluluk göçle geldiği bölgede de asimilasyona direnç göstermiştir.

Geldikleri bölgeye ve bu bölgedeki halka hemen hemen hiç benzememelerine rağmen uyum sağlamaya çalışmışlardır. Hem kendi kültürlerini kaybetmemeye hem de bölgeye uyum sağlamaya çalışırken hayli zorlanmışlardır. Bu doğrultuda katılımcıları okul sürecinde kimlik edinmelerine ilişkin deneyimleri sorulduğunda genel görüş, *okulun kimliği etkilemediği* görüşü öne çıkmaktadır. K32 ise "Okul kimlik sağlamıyor, kişinin aile yapısı, yaşantısı ne ise o yönde devam ediyor." şeklinde ifade etmiş ve kimliğin aile tarafından belirlendiğini belirtmiştir. Okulu daha erken dönemlerde deneyimlemiş olan E65 ise okulun bazı etnik farkındalıklara neden olduğunu ve uyarıldığını söylemektedir: "Okulda bunun farkındalığı ilk kez devamlı olarak etnik kökenim sorulduğunda başladı. O dönem bir çocuk olarak karışık duygular yaşadığımı söyleyebilirim" demiştir.

Sonuç

Çeçenler zorunlu göçmenler olarak vatanlarını terk etmelerine karşın yeni vatanları olan Osmanlı topraklarında makbul göçmen olarak görüldüler. Kuşkusuz bu makbuliyet onların din kardeşliği olmalarından çok Osmanlı Devleti için ifa edecekleri işlev ile ilgili idi. Her ne kadar Osmanlı Devleti, Çeçenleri Rusya'nın baskısı nedeniyle Mardin bölgesine bir plana bağlı olmaksızın yerleştirmiş idiyse de, Osmanlı yönetimi bu durumu hem Çeçenler hem de kendi yönetimi için fırsata çevirebilmiştir. Çeçenlere, yeni vatanlarında tarım için arazi ve yaşamlarını sürdürebilmeleri için bir ev verilecekti. Öte yandan, Osmanlı devletinin bölgeler üzerinde hakimiyetini kurmak için sadık gruplara ihtiyacı vardı. Bu bağlamda Çeçenler, bölgede devletin merkezi otoritesini güçlendirmek için sadık bir grup olarak işlev görecekleri (Yelbaşı ve Akman, 2022). Çeçenlerin bu şekilde araçlaştırılması bir taraftan onları makbul göçmene dönüştürürken diğer taraftan onları göçmenliğin içsel sorunları ile yüz yüze bırakmıştı.

Kızıltepe'nin Çeçenler için yeni bir vatana dönüşmesi ve Kızıltepelileşmesi bir yüzyılda gerçekleşmiştir. İlk kuşaklar daha fazla zorluk çekerken sonraki kuşakların entegrasyonu için gerekli olan dil ve sosyal uyum becerilerinin kazanılması ile entegrasyon süreci hızlanmıştır. Çeçenlerin makbul göçmen olmaları, devlet ve toplum ile ilişkilerinin tolere edilebilir olması zaman içinde Çeçenler için asimilasyonist sonuçlar doğurmuştur. Sözelimi okulda Türk olmayan diğer etnisitelerin yaşadıkları travmatik ilişkileri yaşamamışlardır. Bazı Çeçenlerin yaşadıkları etnik farkındalıkları dışında okulda herhangi bir çelişki yaşamamışlardır. Aslında okulda yaşanan bazı sorunları Çeçen olmayan Kürt, Arap ve Süryani çocuklar da yaşadığından kendilerine yönelik bir tutum olarak algılamamışlardır.

Çeçen öğrenciler aynı sınıfta ve okulda beraber olmaları, az da olsa eğitim dilini bilmelerinden dolayı zorluk çekmemişlerdir. Buna karşın eğitim dilini bilmeyen arkadaşlarının yaşadıkları zorluğa yakinen tanık oldukları görülmüştür. Okula giderken yaşanan heyecan ve tatlı korkunun gerçek bir korkuya dönüşmesi ve heyecanın azalarak çocukların okuldan korkmalarına, okulla ilgili olumlu yargılarının olumsuz dönüşmesine sebep olmuştur. Bu da Çeçenlerin eğitimsel kazanımlarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Göç ve eğitim konusu Türkiye'de fazla ilgi konusu olmamıştır. Çünkü Türkiye, kabul ettiği göçmenleri toplum içinde eriterek entegrasyonu sağlamayı tercih etmiştir. Eğitim bilimleri de devletin bu tavrından dolayı göçmenleri araştırma dışında tutmuştur. Göçmenler de eğitim içinde travmaları ile baş başa kalmışlardır. Eğitim bilimcilerin bilimsel sorumlulukları gereği öncelikle göçmenlerin eğitim araştırmalarına dahil etmeleri gerekmektedir. Göçmenlerin yaşadıkları travmalar başta olmak üzere tüm eğitimsel deneyimlerinin yanında kültür, inanç, anadili, eğitimsel kazanımlar ve uyum gibi konular araştırılmalıdır.

Kaynakça

- Eser, E. (2019). Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçen Çerkes ve Çeçenlerin Göç Hikayeleri ve Ağıtları. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11), 591-606.
- İzzet, A. (1988). Göç: Kuzey Kafkaslıların Göç Tarihi. Ankara: Gelişim Matbaası.
- Akçora, E. (1996). Geçmişten Günümüze Çeçenler. İstanbul: Turan Yayıncılık
- Akto, A., Beltekin, N, Şengül, S. (2021). Eğitim ve Kimlik. Ankara: Eğiten Kitap Yayınları
- Baj, J. (2000). Çerkezler Kökleri Sosyal Yaşamları Gelenekleri. Ankara: Ayyıldız Yayınları

- Beltekin, N. (2016). Education and Identity: Rebuilding of the Kurdish Identity within and in Spite of Turkish Education System. *Nûbihar Akademî*, 3 (5), s. 11–35.
- Beltekin, N. (2014). Okul ve Öteki Yurttaşlar: Kürt Politik Aktörlerini Eğitimsel Deneyimleri. İstanbul: Vate
- Bimay, M. (2020). Onuncu Yılında Suriyeli Sığınmacıların Kente Entegrasyonu ve Gelecek Beklentileri: Batman Örneği. *Mukaddime*, 11 (2), 348-381.
- Danış, D. (2021). Göç ve Entegrasyon Tartışmalarına Fransa'dan Bakış: Demograf Patrick Simon'la Söyleşi. *Nüfusbilim Dergisi*, 43(1), 136-155.
- Çorlu, J. M. (1994). İstanbul Çerkesleri. İstanbul: Nart Yayıncılık
- Erat, V. (2018). Çokkültürlülük ve Ayrımcılık Arasında: Avrupa Ülkelerinin Entegrasyon Politikalarında Eğitim Alanı. *Mukaddime*, Cilt 9 Sayı 3. s. 79-94.
- Ereş, F. (2015). Türkiye'de Göçmen Eğitimi Sorunsalı ve Göçmen Eğitiminde Farklılığın Yönetimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 17- 30
- Ergün, M. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Nitel Araştırma. <http://www.eğitim.aku.edu.tr/nitelarastirma.ppt#256,1>,
- Ersoy, H., Kamacı, A. (1994). Çerkes Tarihi. İstanbul: Tüm Zamanlar.
- Günel-Yılmaz, S. & Ertürk, D. (2017). Zorunlu Göç Bağlamında Iraklı Ezidiler ve Entegrasyon Süreci (Mardin Örneği). *Mukaddime*, 8 (2), 197-214.
- Heckmann, F. (2008), Education and the Integration of Migrants, Nesse Analytical Report 1 for EU Commission DG Education and Culture. Institute at the University of Bamberg
- IOM. (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. Uluslararası Göç Örgütü.
- Kaf Der (1999). Türkiye Çerkeslerinde Sosyo-Kültürel Değişme. Ankara: Kaf Der Yayınları
- Kaya, A. (2011). Türkiye'de Çerkesler. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kymlicka, W. (2012). Multiculturalism: Success, Failure, and the Future. Washington: Migration Policy Institute (MPI).
- Kurban, V., Fedakar, P., Uçkun, Ö. Ü. R., Beşikçi, A. G. S. Ö., Kureş, M. N., Çümen, N., & Gül, B (2020). Tarihi, Sosyo-Kültürel Yapısı ve Siyasal Yönleriyle Çeçenler. Ankara: İKSAD
- Kutlu, T. C. (2005). Çeçen Direniş Tarihi. Anka Yayınları
- Mansur, Ş. (1995). Çeçenler. Ankara: Sam Yayınları
- Polatcan, M., Kılınç, A.Ç. (2018). Fenomenoloji ve Araştırmalarda Fenomenolojik Yöntem. İçinde Eğitim Yönetiminde Araştırma. Editörler: Beycioğlu, K., Özer, N., & Kondakçı, Ankara: Pegem Akademi.
- Sever M. (1999). Kafdağı'nın Bu Yüzü Türkiye'deki Kafkas Kökenliler. Doğan Kitapçılık
- Susar Atiye Filiz (2021). Biz Artık Buralıyız. İstanbul: Gece Yayınları
- Şahin Fırat, B. (2010). Benden Burada Bir Şey Yok Mu Öğretmenim? Eğitim Sürecinde Kimlik, Çatışma ve Barışa Dair Algı ve Deneyimler. İstanbul: Tarih vakfı.
- UNICEF (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocuklar.

http://Unicef.Org.Tr/Files/Bilgimerkezi/Doc/T%C3%Bcrkiyedeki%20suriyeli%20%C3%87ocuklar_Bilgi%20notu%20subat%202016.Pdf

- Weininger, E. B. (2002). Pierre Bourdieu on Social Class and Symbolic Violence. *Alternative Foundations of Class Analysis*, 4, 83.
- Yalçın, C. (2004). Göç Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayınları
- Yelbaşı, C., & Akman, E. (2022). From 'Brothers in Religion' to 'Bandits': Chechens in Mardin in the Late Ottoman Period. *Middle Eastern Studies*, 58(4), 504-519.
- Yıldır, E. (2002). Kafkas Diasporası. Ankara: Kaf-Dav Yayınları
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (7. Baskı) Ankara: Seçkin.